

รายงานฉบับสมบูรณ์

(Final Report)

โครงการวิจัยการอนุรักษ์และฟื้นฟูพืชท้องถิ่นเพื่อการใช้
ประโยชน์ของชุมชนบนพื้นที่สูง

Local Biodiversity Conservation and Restoration for Sustainable
Use of Highland Community

แผนงานวิจัย : การวิจัยเพื่อฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
และสิ่งแวดล้อม

โดย

จารุณี ภิลุมวงศ์ และคณะ

สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน)

ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2561

รายงานฉบับสมบูรณ์ (Final Report)

โครงการวิจัยการอนุรักษ์และฟื้นฟูพืชท้องถิ่นเพื่อการใช้ ประโยชน์ของชุมชนบนพื้นที่สูง

Local Biodiversity Conservation and Restoration for Sustainable
Use of Highland Community

แผนงานวิจัย : การวิจัยเพื่อฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
และสิ่งแวดล้อม

คณะผู้วิจัย

สังกัด

นางสาวจารุณี ภิฑุมวงศ์

สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน)

นางสาวพันธุ์ทิพย์ นนทรีย์

สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน)

นางสาวกมลทิพย์ เรารัตน์

สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน)

นางสาวนิจปวีรชดา ภาพัตรจันทร์

สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน)

กันยายน 2561

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน) ที่ให้ทุนสนับสนุนการดำเนินงานวิจัยในปีงบประมาณ พ.ศ. 2561 นี้ ตลอดจนเจ้าหน้าที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวง โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง หน่วยงานในพื้นที่ และชุมชนในพื้นที่ดำเนินงานของโครงการวิจัยทุกพื้นที่ ที่อนุเคราะห์ข้อมูลและมีส่วนร่วมในกระบวนการทำวิจัยทุกขั้นตอนด้วยดีตลอดมา

คณะผู้วิจัย
กันยายน 2561

คณะผู้วิจัย

1. หัวหน้าโครงการ หน่วยงานสังกัด ที่อยู่ หมายเลขโทรศัพท์ โทรสาร และ E-mail

ชื่อ-สกุล (ภาษาไทย) นางสาวจารุณี ภิธุมวงศ์

ชื่อ-สกุล (ภาษาอังกฤษ) Miss Jarunee Pilumwong

คุณวุฒิ ปริญญาเอก

ตำแหน่ง นักวิจัย

หน่วยงาน สำนักวิจัย สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน)

ที่อยู่ 65 หมู่ 1 ต. สุเทพ อ. เมือง จ. เชียงใหม่ 50200

โทรศัพท์ 0-5332-8496 โทรสาร 0-5332-8494

E-mail jp.foodbank@gmail.com
2. ชื่อและสถานที่ติดต่อของนักวิจัย หน่วยงานสังกัด ที่อยู่ หมายเลขโทรศัพท์ โทรสารและ E-mail
 - 2.1 ชื่อ-สกุล (ภาษาไทย) นางสาวพันธุ์ทิพย์ นนทรี

ชื่อ-สกุล (ภาษาอังกฤษ) Miss Pantip Nonsee

คุณวุฒิ วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (เกษตรศาสตร์)

ตำแหน่ง นักวิจัย

หน่วยงาน สำนักวิจัย สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน)

ที่อยู่ 65 หมู่ 1 ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ 50200

โทรศัพท์ 0-5332-8496-8 โทรสาร 0-532-8494

E-mail pantip.nonsee@gmail.com
 - 2.2 ชื่อ-สกุล (ภาษาไทย) นางสาวกมลทิพย์ เรารัตน์

ชื่อ-สกุล (ภาษาอังกฤษ) Miss Kamontip Raorat

คุณวุฒิ วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (เกษตรศาสตร์)

ตำแหน่ง นักวิจัย

หน่วยงาน สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน)

ที่อยู่ 65 หมู่ 1 ต. สุเทพ อ. เมือง จ. เชียงใหม่

โทรศัพท์ 0-5332-8496-8 โทรสาร 0-5332-8494

E-mail kamontip39@hotmail.com
 - 2.3 ชื่อ-สกุล (ภาษาไทย) นางสาวนิจปวีรชดา ภักตร์จันทร์

ชื่อ-สกุล (ภาษาอังกฤษ) Miss Nitpavaridsa Papukjan

คุณวุฒิ วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม)

ตำแหน่ง เจ้าหน้าที่โครงการ

หน่วยงาน สำนักวิจัย สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน)

ที่อยู่ 65 หมู่ 1 ต. สุเทพ อ. เมืองเชียงใหม่ จ. เชียงใหม่ 50200

โทรศัพท์ 0-5332-8496 โทรสาร 0-5332-8494

E-mail Nitpavaridsa411@gmail.com

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

1. ที่มาและความสำคัญ

การวิจัยการอนุรักษ์และฟื้นฟูพืชท้องถิ่นเพื่อการใช้ประโยชน์ของชุมชนบนพื้นที่สูง เป็นงานวิจัยเชิงปฏิบัติการ เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน (Participatory Action Research) และการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนไปพร้อมกัน ภายใต้หลักการดำเนินงานของโครงการธนาคารอาหารชุมชนตามพระราชดำริ (Food Bank) หมายถึง การสร้างแหล่งอาหารในผืนป่าโดยรักษาหรือปลูกพืชที่ใช้ประโยชน์เป็นอาหารทั้งของคนและสัตว์มีประโยชน์ใช้สอยรวมถึงสร้างรายได้ ก่อให้เกิดการหวงแหน ดูแลผืนป่าสำหรับเป็นแหล่งอาหาร และแหล่งน้ำ การสร้างแหล่งอาหารในชุมชนเพื่อให้มีบริโภคประจำวัน และหมุนเวียนตลอดปี โดยให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการฟื้นฟูและอนุรักษ์พันธุ์กรรมของพืชบนพื้นที่สูง เพื่อใช้ประโยชน์เป็นแหล่งอาหาร สมุนไพร และไม้ใช้สอย และการรักษาความอุดมสมบูรณ์ของความหลากหลายทางชีวภาพอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเปรียบรอบชุมชนเป็นเสมือน “ธนาคาร” หรือ “คลังอาหาร” ของชุมชน ที่มีพืชท้องถิ่นหลากหลายชนิดที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ ทั้งเป็น อาหาร สมุนไพรและยารักษาโรค สีย้อมธรรมชาติ ไม้ใช้สอย และแหล่งพลังงาน เป็นต้น ซึ่งชุมชนสามารถนำออกมาใช้ประโยชน์ ในลักษณะการเบิกถอน รวมทั้งมีการนำไปปลูกเพื่อฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งอาหารในป่าธรรมชาติ เปรียบเสมือนการฝากในระบบธนาคาร การเก็บรักษา เกิดเป็นวงจรการจัดการ โดยมีการจัดการต่อวงจรการสร้างและสะสมอาหารในรูปแบบของการผลิต การฝาก การเก็บรักษา การเพิ่มทุน การนำดอกผลไปใช้อย่างมีระบบ โดยมุ่งเน้นการรวบรวมองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านความหลากหลายทางชีวภาพ การพัฒนาระบบการถ่ายทอดองค์ความรู้สู่คนรุ่นใหม่ ตลอดจนสนับสนุนการอนุรักษ์ ฟื้นฟูแหล่งอาหาร และการพัฒนาต่อยอดจากฐานความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชน เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงด้านอาหาร การเสริมรายได้ทางเศรษฐกิจ รวมทั้งการศึกษาแนวทางที่นำไปสู่การคุ้มครองและการบริหารจัดการทรัพยากรพืชท้องถิ่นโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนการสร้างองค์กรชุมชนและการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพในวงกว้างและเกิดความยั่งยืนต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 2.1 เพื่อศึกษารวบรวมองค์ความรู้และภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากพืชท้องถิ่น
- 2.2 เพื่อศึกษาวิธีการเพาะขยายพันธุ์พืชท้องถิ่นของชุมชน
- 2.3 เพื่อศึกษารูปแบบการขับเคลื่อนการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และส่งเสริมการใช้ประโยชน์พืชท้องถิ่น
- 2.4 เพื่อศึกษากระบวนการปกป้องคุ้มครองพืชท้องถิ่นและถิ่นกำเนิดโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน

3. ขอบเขตโครงการวิจัย

- 3.1 การสำรวจพืชท้องถิ่นและรวบรวมองค์ความรู้และภูมิปัญญาความหลากหลายทางชีวภาพของพืชของชุมชนในพื้นที่ใหม่ จำนวน 5 ชุมชน ในพื้นที่มูลนิธิโครงการหลวง
- 3.2 การศึกษาวิธีการเพาะขยายพันธุ์และการดูแลรักษาพืชท้องถิ่นหายากและพืชท้องถิ่นที่มีศักยภาพเชิงเศรษฐกิจร่วมกับชุมชน อย่างน้อย 4 ชนิด ในแปลงทดสอบและในห้องปฏิบัติการ

- 3.3 การศึกษารูปแบบการขับเคลื่อนการอนุรักษ์ พันธุ์ และส่งเสริมการใช้ประโยชน์พืชท้องถิ่นของชุมชน อย่างน้อย 3 รูปแบบ ใน 5 ชุมชน โดยดำเนินงานในพื้นที่มูลนิธิโครงการหลวงและพื้นที่โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง
- 3.4 การศึกษากระบวนการปกป้องคุ้มครองพืชท้องถิ่นและถิ่นกำเนิดโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของ ชุมชนหรือภายใต้ข้อบังคับกฎหมายตามมาตรา 57 แห่งพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิ ปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ.2542 อย่างน้อย 1 แนวทาง ในพื้นที่มูลนิธิโครงการหลวง

4. พื้นที่ดำเนินการวิจัย

- 4.1 พื้นที่มูลนิธิโครงการหลวง 14 แห่ง ได้แก่ ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงห้วยโป่ง ป่าเมี่ยง ตีนตอก ม่อน เจาะ หนองหอย แม่สะป๊อกทุ่งหลวง แม่แฮ ห้วยเสี้ยว ทุ่งเริง แม่ลาน้อย แม่สะเริง และสถานี เกษตรหลวงอ่างช้าง และ อินทนนท์
- 4.2 พื้นที่โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง 13 แห่ง ได้แก่ โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบ โครงการหลวงบ่อเกลือ วาวี โป่งคำ แม่สลอง ปางมะโอ ดอยปู่ย ปากกล้วย ห้วยเป่า แม่สลอง แม่มะลือ ไร่หลวงขุด สบเมย และแม่สามแลบ

5. วิธีวิจัย

ดำเนินงานวิจัยร่วมกับชุมชนในพื้นที่โครงการหลวง และพื้นที่โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง โดยแบ่งเป็นพื้นที่ดำเนินงานต่อเนื่อง 12 แห่ง และพื้นที่ใหม่ 5 แห่ง โดยในปี พ.ศ. 2561 มีกิจกรรม ประกอบด้วย

1. การศึกษารวบรวมองค์ความรู้และวิธีการเพาะขยายพันธุ์พืชท้องถิ่นของชุมชน
 - 1.1 การสำรวจความหลากหลายทางชีวภาพและรวบรวมองค์ความรู้และภูมิปัญญาการใช้ ประโยชน์จากพืชท้องถิ่นในพื้นที่ใหม่ 5 แห่ง
 - 1.2 การศึกษาวิธีการเพาะขยายพันธุ์และการดูแลรักษาพืชท้องถิ่นหายากและพืชท้องถิ่นที่มี ศักยภาพเชิงเศรษฐกิจ 5 ชนิด ประกอบด้วย ตีนฮังดอย น้อยหน้าเครือ หงส์ผาค่า ลิลลี่ป่า มะเขากวาย โดยมีวิธีการทดสอบ แบ่งออกเป็น การเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อ การแบ่งหัว และการเพาะเมล็ด
2. การศึกษารูปแบบการขับเคลื่อนการอนุรักษ์ พันธุ์ และส่งเสริมการใช้ประโยชน์พืชท้องถิ่นของชุมชน ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับวิธีการปลูกพืช การเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์พืชท้องถิ่นของแต่ละชุมชน
 - 2.1 การศึกษาการจัดตั้งองค์กรชุมชน ในการขับเคลื่อนกิจกรรมของธนาคารอาหารชุมชนอย่าง ต่อเนื่อง จำนวน 5 ชุมชน
 - 2.2 การฟื้นฟูพืชท้องถิ่นเพื่อเป็นแหล่งอาหาร และใช้ประโยชน์ในป่าธรรมชาติ พื้นที่ เกษตรกรรม และสวนหลังบ้าน โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน
 - 2.3 การถ่ายทอดองค์ความรู้การใช้ประโยชน์พืชท้องถิ่นในด้านอาหารเป็นยาสำหรับการบริโภค เพื่อการดูแลสุขภาพของชุมชน
 - 2.4 การศึกษาและพัฒนากลุ่มเมล็ดพันธุ์พืชท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์พันธุ์กรรมและสร้างรายได้ เสริมให้กับครัวเรือน
3. การศึกษาการถ่ายทอดองค์ความรู้และส่งเสริมการใช้ประโยชน์พืชท้องถิ่นสู่ชุมชนอย่างต่อเนื่อง ศึกษากระบวนการปกป้องคุ้มครองพืชท้องถิ่นและถิ่นกำเนิดโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน

6. ผลการศึกษา

1) การศึกษารวบรวมองค์ความรู้และวิธีการเพาะขยายพันธุ์พืชท้องถิ่นของชุมชน

1.1 รวบรวมข้อมูลองค์ความรู้การใช้ประโยชน์จากพืชท้องถิ่นเพิ่มเติมใน 5 พื้นที่ ประกอบด้วย

บ้านห้วยโตน (โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงบ่อเกลือ) บ้านห้วยข้าวสับ (ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่สะป๊อก) บ้านห้วยน้ำกิน (ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงห้วยโป่ง) บ้านเหล่า (ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงม่อนเงาะ) และบ้านขอบด้ง (ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงอ่างช้าง) โดยมีองค์ความรู้ด้านการใช้ประโยชน์พืชท้องถิ่นในแต่ละชุมชน จำนวน 95, 173, 88, 169 และ 67 ชนิด ตามลำดับ รวมทั้งสิ้น 592 ชนิด (ในแต่ละพื้นที่อาจมีชนิดพืชที่ซ้ำกัน) ชนิดพืชท้องถิ่นที่โดดเด่น ได้แก่ น้อยหน่าเครือ หน่อไม้ฝรั่ง ลิ้นจี่ มะขาม ตีนตุ๊กตอย เลือดมังกร กฤษณา ตะไคร้ต้น รวงจืดแดง และ ปูเต๋าทิ้งไม้เท้า เป็นต้น ปัจจุบันองค์ความรู้การใช้ประโยชน์พืชท้องถิ่น ได้รับการศึกษารวบรวมทั้งสิ้น 6,728 องค์ความรู้ จากพืช 1,262 ชนิด ใน 84 ชุมชน 10 ชาติพันธุ์

1.2 การศึกษาวิธีการเพาะขยายพันธุ์และการดูแลรักษาพืชท้องถิ่นหายากและพืชท้องถิ่นที่มีศักยภาพเชิงเศรษฐกิจ 5 ชนิด ประกอบด้วย ตีนตุ๊กตอย (*Paris polyphylla* Sm.) น้อยหน่าเครือ (*Kadsura* spp.) มะกั้ง (*Hodgsonia heteroclita* (Roxb.) Hook. f. & Thomson) ลิลลี่ป่า (*Lilium primulinum* Baker var. *burmanicum* (W. W. Sm.) Stearn) และมะเขาค่วย (*Dittoceras maculatum* Kerr) โดยมีวิธีการศึกษา แบ่งออกเป็น การเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อ การแบ่งหัว การเสียบยอด และการเพาะเมล็ด สรุปดังตารางที่ 0-1

ตารางที่ 0-1 การศึกษาวิธีการเพาะขยายพันธุ์พืชท้องถิ่นสำคัญ 5 ชนิด

ชนิดพืช	วิธีการขยายพันธุ์	ผลการศึกษา
1. ตีนตุ๊กตอย	เพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อ/แบ่งหัว	- การเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อ พบว่า เมล็ดยังไม่งอก หลังจากเพาะเลี้ยงบนอาหาร MS+ ฮอร์โมน BA 10 ppm เป็นเวลา 3 เดือน เนื่องจากเมล็ดมีการพักตัว ดังนั้นต้องศึกษาวิธีการกระตุ้นการงอกที่เหมาะสมต่อไป - การแบ่งหัว พบว่า การชุบหัวตีนตุ๊กตอยด้วยฮอร์โมน GA3 + IBA ความเข้มข้น 100 ppm มีแนวโน้มในการกระตุ้นให้เกิดรากและแตกยอดดีกว่าชุดควบคุม วัสดุปลูกที่เหมาะสมได้แก่ ดินดำ-ขุยมะพร้าว-ขี้เถ้าแกลบ อัตราส่วน 1:1:1 และ pH ระหว่าง 5-6 อินทรีย์วัตถุ ระหว่าง 5.5-6.5
2. น้อยหน่าเครือ	เพาะเมล็ด	- เมล็ดน้อยหน่าเครือที่ขลิบเปลือกหุ้มและไม่ขลิบ มีการงอกไม่แตกต่างกัน โดยมีอัตราการงอก ร้อยละ 70-80 และใช้เวลาในการงอกประมาณ 30-50 วัน (ควรรนำเมล็ดไปแช่ตู้เย็น 1-2 คืน ก่อนนำมาเพาะ) - วัสดุเพาะที่เหมาะสม ได้แก่ ขุยมะพร้าว
3. มะกั้ง	เสียบยอด	ต้นที่เปลี่ยนยอดแสดงอาการเน่า ไม่สามารถเจริญเติบโตได้
4. ลิลลี่ป่า	เพาะเมล็ด/แบ่งหัว	- การเพาะเมล็ด โดยใช้มีเดียเพาะกล้าเป็นวัสดุเพาะ พบว่า เมล็ดลิลลี่ป่าเริ่มงอก 20 วันหลังเพาะ มีอัตราการงอกร้อยละ 70 และจะเริ่มมีใบจริงเมื่ออายุ 2 เดือน - การแบ่งหัว พบว่า วัสดุเพาะที่เหมาะสมคือ แกลบดำผสม

ชนิดพืช	วิธีการขยายพันธุ์	ผลการศึกษา
		ทราย อัตราส่วน 1:1 โดยลิลี่ป่าจะแตกรากประมาณ 1 เดือน อัตราการงอก ร้อยละ 50-80 ขึ้นอยู่กับความสมบูรณ์ของหัวพันธุ์
5. มะเขาควย	เพาะเมล็ด	เมล็ดมะเขาควยสามารถงอกได้โดยใช้มีเดียเพาะกล้าเป็นวัสดุเพาะ โดยจะเริ่มทยอยงอก ตั้งแต่ 20 วันหลังเพาะ อัตราการงอก ร้อยละ 50

2) การศึกษารูปแบบการขับเคลื่อนการอนุรักษ์ พันธุ์ และส่งเสริมการใช้ประโยชน์พืชท้องถิ่นของชุมชน

2.1 การศึกษาการจัดตั้งองค์กรชุมชน ในการขับเคลื่อนกิจกรรมของธนาคารอาหารชุมชนอย่างต่อเนื่อง จำนวน 5 ชุมชน ได้แก่ ปากกล้วย โป่งคำ วาวี หุ่นหลวง และ แม่สะเรียง สมาชิก รวม 152 คน โดยมีเป้าหมายคือ เพื่อเป็นองค์กรชุมชนที่ขับเคลื่อนเกี่ยวกับการอนุรักษ์ พันธุ์ และส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากพืชท้องถิ่นและความหลากหลายทางชีวภาพในชุมชนอย่างต่อเนื่อง โดยกลุ่มองค์กรชุมชนจะต้องมีการจัดตั้งคณะกรรมการ การกำหนดเป้าหมาย วัตถุประสงค์ กฎระเบียบ ข้อตกลง และกำหนดบทบาทหน้าที่ขององค์กรชุมชนร่วมกัน ตลอดจนการจัดทำแผนการดำเนินงาน การปฏิบัติ การติดตามและประเมินผลร่วมกันอย่างต่อเนื่อง โดยบทบาทหน้าที่หลักขององค์กรชุมชนประกอบด้วย (1) อนุรักษ์ พันธุ์ และใช้ประโยชน์พืชท้องถิ่นในครัวเรือน และบริเวณสวนไรของตนเอง (2) เป็นผู้ริเริ่มและชักนำชุมชนทำกิจกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ พันธุ์ และใช้ประโยชน์จากพืชท้องถิ่น (3) เป็นกลุ่มตัวแทนในการสืบทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากพืชท้องถิ่นจากผู้รู้ในชุมชน (4) เป็นกลุ่มตัวแทนในการถ่ายทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากพืชท้องถิ่นให้กับสมาชิกชุมชน (5) เป็นครัวเรือนตัวอย่างให้กับสมาชิกในชุมชน ในการอนุรักษ์ พันธุ์ และใช้ประโยชน์จากพืชท้องถิ่น (6) พัฒนาศูนย์การเรียนรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์และพันธุ์ ความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชน

2.2 การฟื้นฟูพืชท้องถิ่นเพื่อเป็นแหล่งอาหาร และใช้ประโยชน์ในป่าธรรมชาติ พื้นที่เกษตรกรรม และสวนหลังบ้าน โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยในปีงบประมาณ พ.ศ. 2561 ได้สนับสนุนให้ชุมชนปลูกฟื้นฟูพืชท้องถิ่นเพิ่มเติม 17 ชุมชน จำนวน 113 ชนิด 28,965 ต้น โดยปัจจุบันมีการปลูกพืชท้องถิ่นเพื่อใช้ประโยชน์ในชุมชนรวมทั้งสิ้น 89 ชุมชน จำนวน 950 ชนิด แบ่งเป็น บริเวณสวนหลังบ้าน จำนวน 5,170 ครัวเรือน และป่าธรรมชาติ จำนวน 2,188 ไร่ โดยพืชท้องถิ่นหายากของชุมชนได้รับการปลูกฟื้นฟู จำนวน 165 ชนิด คิดเป็น 75% ของพืชท้องถิ่นหายากในชุมชนทั้งหมด 226 ชนิด

2.3 การถ่ายทอดองค์ความรู้การใช้ประโยชน์พืชท้องถิ่นในด้านอาหารเป็นยาสำหรับกรบริโภคเพื่อการดูแลสุขภาพของชุมชน โดยจัดกิจกรรมถ่ายทอดองค์ความรู้และส่งเสริมการใช้ประโยชน์พืชท้องถิ่นสู่ชุมชน โดยผู้รู้ทั้งภายในชุมชน และผู้รู้จากภายนอก จำนวน 6 แห่ง ได้แก่ โรงเรียนบ้านสะว้า และ ชุมชนบ้านห้วยโตน (บ่อเกลือ) บ้านวะโดโกร (แม่สอง) บ้านปากกล้วย (ปากกล้วย) บ้านแม่มะ (ปางมะโอ) บ้านป่าแป๋ (แม่สะเรียง) รวม 230 คน มีชนิดพืชที่ทำกรถ่ายทอดองค์ความรู้การใช้ประโยชน์พืชอาหารเป็นยา รักษาสุขภาพ และการแปรรูปเป็นสมุนไพรลูกประคบอย่างง่าย เพื่อใช้ในการดูแลสุขภาพเบื้องต้น รวมทั้งสิ้น 208 ชนิด

2.4 การศึกษาและพัฒนากลุ่มเมล็ดพันธุ์พืชท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์พันธุกรรมและสร้างรายได้เสริมให้กับครัวเรือน โดยดำเนินกิจกรรมร่วมกับชุมชนในพื้นที่ โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงโป่งคำบ้านป่าแดด และบ้านห้วยนา ต. พงษ์ อ. สันติสุข จ. น่าน โดยมีเป้าหมายของกลุ่มคือ การผลิตเมล็ดพันธุ์พืชท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์ และเป็นแหล่งเมล็ดพันธุ์ในชุมชน โดยมีกิจกรรมประกอบด้วย (1) การรวบรวมผู้ที่สนใจจากกลุ่มอนุรักษ์พันธุ์พืชท้องถิ่นทั้งสิ้น 66 คน (2) คัดเลือกชนิดพืชและวางแผนการผลิตเมล็ดพันธุ์ร่วมกัน (3) จัดหาเมล็ดพันธุ์พืชหายากเพื่อสนับสนุนให้กลุ่มสมาชิกนำไปปลูกเพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์ (4) การจัดทำแปลงปลูกและคัดเลือกเมล็ดพันธุ์พืชท้องถิ่นหายาก และพืชที่ยังมีความต้องการใช้ประโยชน์มากในชุมชนร่วมกัน โดยผลที่เกิดขึ้นพบว่า ชุมชนเกิดการพึ่งพาตนเอง ลดการจัดซื้อเมล็ดพันธุ์พืชท้องถิ่นจากภายนอก ซึ่งเกิดจากการผลิตเมล็ดพันธุ์พืชท้องถิ่นที่หายากไว้ใช้เองในกลุ่ม และสนับสนุนให้สมาชิกในชุมชน รวมทั้งมีชนิดพืชอาหารที่มีความหลากหลายเพิ่มมากขึ้น ก่อให้เกิดความยั่งยืนในการอนุรักษ์ พันธุ์ และใช้ประโยชน์พืชท้องถิ่นในชุมชน (ภาพที่ 0-1)

ภาพที่ 0-1 กิจกรรมของกลุ่มผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์พืชท้องถิ่นบ้านป่าแดดและบ้านห้วยนา
อ. สันติสุข จ. น่าน

3) ศึกษากระบวนการปกป้องคุ้มครองพืชท้องถิ่นและถิ่นกำเนิดโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน

ร่วมกับชุมชนบ้านห้วยอีค่าง ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงทุ่งหลวง (ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงทุ่งหลวง) ต. แม่วิน อ. แม่วาง จ. เชียงใหม่ เพื่อศึกษาวิเคราะห์แนวทางในการปกป้องคุ้มครอง/หรือการบริหารจัดการพื้นที่แหล่งกำเนิดพืชสมุนไพรและพืชท้องถิ่นในพื้นที่ป่าในชุมชน โดยคัดเลือกพื้นที่ป่าชุมชนบ้านห้วยอีค่าง พื้นที่ประมาณ 4,000 ไร่ โดยมีพื้นที่ป่าที่ชุมชนมีการรักษาเพื่อการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนของชุมชน เรียกว่า “ป่าเดปอ” มีพื้นที่ประมาณ 400 ไร่ โดยที่ผ่านมามีการดำเนินงาน สรุปดังนี้ (1) ศึกษาแนวทางและขั้นตอนการดำเนินงานด้านการขอพื้นที่คุ้มครองสมุนไพรและถิ่นกำเนิดจากกรณีตัวอย่างต่างๆ (2) คัดเลือกพื้นที่ศึกษาร่วมกับชุมชน (3) ประชุมร่วมกับชุมชนบ้านห้วยอีค่าง หมู่บ้านใกล้เคียง และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อชี้แจงทำความเข้าใจและวิเคราะห์ความเป็นไปได้ในการดำเนินงานร่วมกัน (4) จัดทำ check list เพื่อประเมินความพร้อมของชุมชนและผู้เกี่ยวข้องในพื้นที่เบื้องต้น (5) ทำแผนปฏิบัติการร่วมกับชุมชนและผู้เกี่ยวข้อง และกำหนดบทบาทหน้าที่ผู้รับผิดชอบ (6) วางแผนสำรวจและเก็บข้อมูล โครงสร้างสังคมพืช องค์ประกอบชนิดพันธุ์ รวมถึงภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากพรรณพืชในป่ารอบชุมชนบ้านห้วยอีค่าง

7. สรุปผลการวิจัย

- 1) องค์ความรู้และภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์พืชท้องถิ่นได้รับการรวบรวมและจัดบันทึก ใน 84 ชุมชน (10 ชาติพันธุ์) รวม 6,728 องค์ความรู้ จากพืช 1,262 ชนิด และศึกษาวิธีการเพาะขยายพันธุ์พืชอาหารและสมุนไพรท้องถิ่นรวม 86 ชนิด แบ่งเป็น พืชอาหาร 35 ชนิด และพืชสมุนไพร 51 ชนิด
- 2) สนับสนุนการปลูกพืชท้องถิ่นเพื่อใช้ประโยชน์ใน 89 ชุมชน จำนวน 950 ชนิด แบ่งเป็น บริเวณสวนหลังบ้าน จำนวน 5,170 ครัวเรือน และป่าธรรมชาติ จำนวน 2,188 ไร่ โดยพืชท้องถิ่นหายากของชุมชนได้รับการปลูกฟื้นฟู จำนวน 165 ชนิด คิดเป็น 75% ของพืชท้องถิ่นหายากในชุมชนทั้งหมด 226 ชนิด
- 3) ส่งเสริมการใช้ประโยชน์ในชุมชนโดยการถ่ายทอดองค์ความรู้โดยผู้รู้ของชุมชน การแลกเปลี่ยนความรู้จากผู้รู้ภายนอกชุมชน การแลกเปลี่ยนพรรณพืชระหว่างชุมชน การจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นการอนุรักษ์พันธุ์พืชความหลากหลายทางชีวภาพ เพื่อใช้ในการเรียนการสอนร่วมกับโรงเรียน การพัฒนาแหล่งเรียนรู้และการพัฒนาต่อยอดเชิงเศรษฐกิจโดยการรวมกลุ่มสมาชิกผู้เพาะขยายพันธุ์พืชท้องถิ่นจำนวน 6 กลุ่ม
- 4) สำรวจและเก็บข้อมูลโครงสร้างสังคมพืชและการใช้ประโยชน์ของพืชในบริเวณป่าชุมชนบ้านห้วยอีค่าง (ต.ทุ่งหลวง) พื้นที่ประมาณ 4,000 ไร่ เพื่อเป็นข้อมูลสนับสนุนการขอขึ้นทะเบียนเป็นพื้นที่คุ้มครองพืชสมุนไพร
- 5) ศึกษาและพัฒนาการจัดตั้งองค์กรชุมชนในการขับเคลื่อนกิจกรรมการอนุรักษ์ พันธุ์ และใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพอย่างต่อเนื่อง ยั่งยืน ร่วมกับชุมชน 5 แห่ง ได้แก่ ปากกล้วย โป่งคำ วาวี ทุ่งหลวง และ แม่สะเรียง สมาชิก รวม 152 คน

8. การนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

- 1) การนำองค์ความรู้วิธีการเพาะขยายพันธุ์และการปลูกพืชท้องถิ่นไปประยุกต์ใช้ในชุมชน เพื่อการใช้ประโยชน์และเสริมรายได้ เช่น ตีนฮังดอย ลิลลี่ป่า น้อยหน้าเครือ และมะเขากวายเป็นต้น
- 2) การบรรจุหลักสูตรท้องถิ่นด้านการอนุรักษ์พันธุ์พืชท้องถิ่นและความหลากหลายทางชีวภาพ ในการศึกษาขั้นพื้นฐาน ปี พ.ศ. 2561 จำนวน 1 โรงเรียน และขยายผลหลักสูตรท้องถิ่นสู่โรงเรียนอื่น 2 แห่ง
- 3) แหล่งเรียนรู้การอนุรักษ์ พันธุ์ และใช้ประโยชน์พืชท้องถิ่นและความหลากหลายทางชีวภาพในระดับชุมชน 5 แห่ง
- 4) การถ่ายทอดองค์ความรู้เรื่องกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูแหล่งอาหารและความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชนบนพื้นที่สูง ให้กับเจ้าหน้าที่ส่วนกลางและเจ้าหน้าที่ในพื้นที่เพื่อขยายผลการดำเนินงานในวงกว้าง
- 5) สนับสนุนกิจกรรมด้านการอนุรักษ์และพันธุ์พืชท้องถิ่นเพื่อการใช้ประโยชน์ของชุมชนในพื้นที่โครงการหลวงคาร์บอนต่ำ 12 ชุมชน

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ก
คณะผู้วิจัย	ข
บทสรุปสำหรับผู้บริหาร	ค
สารบัญเรื่อง	ญ
สารบัญตาราง	ฎ
สารบัญภาพ	ท
บทคัดย่อ	ณ
Abstract	ด
บทที่ 1 บทนำ	
1.1 หลักการและเหตุผล	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	4
1.3 ขอบเขตโครงการวิจัย	4
บทที่ 2 การตรวจเอกสาร	
2.1 เอกสารที่เกี่ยวข้อง	5
2.2 ทฤษฎี สมมุติฐาน หรือกรอบแนวความคิด	14
บทที่ 3 วิธีการวิจัย	
3.1 การศึกษารวบรวมองค์ความรู้และภูมิปัญญาความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชน	16
3.2 การศึกษารูปแบบการขับเคลื่อนการอนุรักษ์ พันธุ์ และส่งเสริมการใช้ประโยชน์พืชท้องถิ่นของชุมชน	17
3.3 การศึกษากระบวนการปกป้องคุ้มครองพืชท้องถิ่นและถิ่นกำเนิดโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน	20
3.4 การถ่ายทอดองค์ความรู้การอนุรักษ์ พันธุ์ และส่งเสริมการใช้ประโยชน์พืชท้องถิ่นและความหลากหลายทางชีวภาพระดับชุมชน	21
บทที่ 4 ผลการวิจัย	
4.1 การศึกษารวบรวมองค์ความรู้และภูมิปัญญาความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชน	22
4.2 การศึกษารูปแบบการขับเคลื่อนการอนุรักษ์ พันธุ์ และ ส่งเสริมการใช้ประโยชน์ 94 พืชท้องถิ่นของชุมชน	94
4.3 การศึกษากระบวนการปกป้องคุ้มครองพืชท้องถิ่นและถิ่นกำเนิดโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน	130
4.4 การถ่ายทอดองค์ความรู้การอนุรักษ์ พันธุ์ และส่งเสริมการใช้ประโยชน์พืชท้องถิ่นและความหลากหลายทางชีวภาพระดับชุมชน	132
บทที่ 5 สรุปและวิจารณ์ผลการวิจัย	164
เอกสารอ้างอิง	166

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 0-1	จ
ตารางที่ 4-1	22
ตารางที่ 4-2	32
ตารางที่ 4-3	51
ตารางที่ 4-4	52
ตารางที่ 4-5	70
ตารางที่ 4-6	73
ตารางที่ 4-7	90
ตารางที่ 4-8	95
ตารางที่ 4-9	96
ตารางที่ 4-10	97
ตารางที่ 4-11	97
ตารางที่ 4-12	98
ตารางที่ 4-13	98
ตารางที่ 4-14	99
ตารางที่ 4-15	101
ตารางที่ 4-16	102
ตารางที่ 4-17	103
ตารางที่ 4-18	103
ตารางที่ 4-19	104

	หน้า
ตารางที่ 4-20	รายชื่อสมาชิกคนรุ่นใหม่ที่เข้าร่วมกิจกรรมสืบทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญา
ตารางที่ 4-21	รายชื่อผู้รู้ของชุมชนที่จะทำการถ่ายทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญา
ตารางที่ 4-22	รายละเอียดองค์ความรู้และภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากพืชท้องถิ่นที่ถ่ายทอดครั้งที่ 1 (พืชสมุนไพรเดี่ยว)
ตารางที่ 4-23	รายละเอียดองค์ความรู้และภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากพืชท้องถิ่นที่ถ่ายทอดครั้งที่ 1 (ตำรับยา)
ตารางที่ 4-24	รายละเอียดองค์ความรู้และภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากพืชท้องถิ่นที่ถ่ายทอดครั้งที่ 2 (พืชสมุนไพรเดี่ยว)
ตารางที่ 4-25	รายละเอียดองค์ความรู้และภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากพืชท้องถิ่นที่ถ่ายทอดครั้งที่ 3 (พืชสมุนไพรเดี่ยว)
ตารางที่ 4-26	รายละเอียดองค์ความรู้และภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากพืชท้องถิ่นที่ถ่ายทอดครั้งที่ 3 (ตำรับยา)
ตารางที่ 4-27	รายละเอียดองค์ความรู้และภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากพืชท้องถิ่นที่ถ่ายทอดครั้งที่ 4 (พืชสมุนไพรเดี่ยว)
ตารางที่ 4-28	รายละเอียดองค์ความรู้และภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากพืชท้องถิ่นที่ถ่ายทอดครั้งที่ 4 (ตำรับยา)
ตารางที่ 4-29	รายละเอียดองค์ความรู้และภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากพืชท้องถิ่นที่ถ่ายทอดครั้งที่ 5 (พืชสมุนไพรเดี่ยว)
ตารางที่ 4-30	รายละเอียดองค์ความรู้และภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากพืชท้องถิ่นที่ถ่ายทอดครั้งที่ 6 (พืชสมุนไพรเดี่ยว)
ตารางที่ 4-31	รายละเอียดองค์ความรู้และภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากพืชท้องถิ่นที่ถ่ายทอดครั้งที่ 7 (พืชสมุนไพรเดี่ยว)เป็นพืชบริเวณป่า
ตารางที่ 4-32	องค์ความรู้พืชอาหารเป็นยาร้านดอยช้างรายละเอียดองค์ความรู้และภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากพืชท้องถิ่นที่ถ่ายทอดครั้งที่ 8 (ตำรับยา)
ตารางที่ 4-33	รายละเอียดองค์ความรู้และภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากพืชท้องถิ่นที่ถ่ายทอดครั้งที่ 8 (พืชสมุนไพรเดี่ยว)
ตารางที่ 4-34	รายละเอียดองค์ความรู้และภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากพืชท้องถิ่นที่ถ่ายทอดครั้งที่ 9
ตารางที่ 4-35	รายละเอียดองค์ความรู้และภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากพืชท้องถิ่นที่ถ่ายทอดครั้งที่ 10
ตารางที่ 4-36	ตำรับยาที่ถ่ายทอดให้ชุมชน
ตารางที่ 4-37	แปลงสาธิตการเรียนรู้พืชท้องถิ่นในระบบวนเกษตร
ตารางที่ 4-38	ชนิดพืชพื้นบ้านที่ชุมชนปลูกและช่วงเวลาปลูกพืชท้องถิ่นแต่ละชนิด
ตารางที่ 4-39	ชนิดพืชท้องถิ่นและจำนวนต้นที่มีการอนุรักษ์และปลูกฟื้นฟูเพิ่มขึ้นในชุมชนบ้านขอบด้ง
ตารางที่ 4-40	รายชื่อสมาชิกที่เข้าร่วมโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูพืชท้องถิ่นบ้านห้วยน้ำกั้น
ตารางที่ 4-41	ชนิดพืชท้องถิ่นและจำนวนต้นที่มีการอนุรักษ์และปลูกฟื้นฟูเพิ่มขึ้นในชุมชนบ้าน

[illegible]

สารบัญภาพ

		หน้า
ภาพที่ 0-1	กิจกรรมของกลุ่มผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์พืชท้องถิ่นบ้านป่าแดดและบ้านห้วยนา อ. สันติสุข จ. น่าน	๗
ภาพที่ 2-1	กรอบแนวคิดการวิจัย	14
ภาพที่ 2-2	Road Map โครงการวิจัยและพัฒนาระบบฟื้นฟูแหล่งอาหารและความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชนระยะ 5 ปี	15
ภาพที่ 4-1	การสำรวจความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชนบ้านปางต้นผึ้งการสำรวจความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชนบ้านปางอำเภอเขต	32
ภาพที่ 4-2	การสำรวจความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชนบ้านห้วยน้ำกิน	69
ภาพที่ 4-3	ดินฮังดอย (Paris polyphylla Smith.)	83
ภาพที่ 4-4	ท่อนพันธุ์ที่เจริญและแตกเป็นต้นใหม่	84
ภาพที่ 4-5	การเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อดินฮังดอย	86
ภาพที่ 4-6	ลักษณะต้นดอกและหัวของลิลลี่ป่า	87
ภาพที่ 4-7	การเติบโตของลิลลี่ป่าจากการเพาะเมล็ด	88
ภาพที่ 4-8	การเติบโตของลิลลี่ป่าจากการแบ่งหัว (ปักชำกลีบห่วย่อย)	88
ภาพที่ 4-9	การศึกษาการเติบโตของลิลลี่ป่าในกระถางทดลอง	89
ภาพที่ 4-10	การเติบโตของลิลลี่ป่า (แตรวง) ในกระถาง	89
ภาพที่ 4-11	ลิลลี่ป่าในกระถางทดลองที่ใช้ดินและการให้ปุ๋ยแตกต่างกัน	90
ภาพที่ 4-12	ลักษณะเถา ใบ ผล และเมล็ดของน้อยหน่าเครือ	92
ภาพที่ 4-13	ทดสอบวิธีการขยายพันธุ์โดยวิธีการเพาะเมล็ด	92
ภาพที่ 4-14	การเติบโตของต้นกล้าน้อยหน่าเครือ	93
ภาพที่ 4-15	การเติบโตของน้อยหน่าเครือในแปลงปลูก	93
ภาพที่ 4-16	ลักษณะต้น ใบ หัว และดอกของหงส์ผาคำ	94
ภาพที่ 4-17	การปลูกพืชท้องถิ่นในระบบวนเกษตรเพื่อสร้างรายได้ของชุมชนบ้านแม่ฉางข้าว	98
ภาพที่ 4-18	ติดตามการรอดตายของต้นไม้ที่ปลูกในพื้นที่ 2560	99
ภาพที่ 4-19	ประชุมและทำกิจกรรมปลูกต้นไม้ร่วมกับชาวบ้าน	100
ภาพที่ 4-20	แปลงรวบรวมและขยายพันธุ์พืชท้องถิ่น	101
ภาพที่ 4-21	ปลูกฟื้นฟูพืชท้องถิ่น บริเวณจุดเฝ้าระวังไฟป่า ยอดดอยผาหลวง และบริเวณป่าต้นน้ำในชุมชน	103
ภาพที่ 4-22	ร้อยละการเปลี่ยนแปลงชนิดพืชท้องถิ่นในชุมชน	105
ภาพที่ 4-23	กิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสืบทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากพืชท้องถิ่นจากผู้รู้สู่ชุมชน	120
ภาพที่ 4-24	ทำกิจกรรมร่วมกับชาวบ้านและเยาวชน	121
ภาพที่ 4-25	การถ่ายทอดองค์ความรู้การใช้ประโยชน์จากพืชท้องถิ่นให้กับชุมชนบ้านห้วยโตน	122
ภาพที่ 4-26	กิจกรรมการเพาะเห็ดร่วมกับนักเรียน	123
ภาพที่ 4-27	แปลงสาธิตการเรียนรู้พืชท้องถิ่นในระบบวนเกษตร	124
ภาพที่ 4-28	หน้าจอการแสดงผลรายละเอียดพืชแยกตามชนิดและภาพรวมข้อมูลพืชในรูปแบบ Dashboard	126

	หน้า
ภาพที่ 4-29	พฤษภาคมและคุณค่าทางโภชนาการของพืชท้องถิ่น
ภาพที่ 4-30	กิจกรรมที่ทำร่วมกับชาวบ้าน
ภาพที่ 4-31	แผนที่ขอบเขตป่าอนุรักษ์ที่มีการใช้ประโยชน์ในชุมชน บ้านห้วยอีค่าง

บทคัดย่อ

โครงการวิจัยนี้ ได้ดำเนินการต่อเนื่องในพื้นที่เดิม และพื้นที่ใหม่ เพื่อนำไปสู่เป้าหมายให้ชุมชนบนพื้นที่สูงร่วมกันอนุรักษ์ ป่า และใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชนอย่างยั่งยืน รวมทั้งสร้างรายได้จากฐานความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) รวบรวมองค์ความรู้และภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์พืชและศึกษาวิธีการเพาะขยายพันธุ์พืชท้องถิ่นสำคัญ 2) อนุรักษ์และฟื้นฟูพืชท้องถิ่นในระดับครัวเรือนและป่า 3) ส่งเสริมการใช้ประโยชน์พืชท้องถิ่นในชุมชนและการพัฒนาต่อยอดเชิงเศรษฐกิจ 4) ศึกษาการปกป้องคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นและความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชน ซึ่งผลการศึกษาสรุปดังนี้ 1) สำรวจและรวบรวมองค์ความรู้ 84 หมู่บ้าน 10 ชนเผ่า รวม 6,728 องค์ความรู้ จากพืช 1,262 ชนิด และศึกษาวิธีการเพาะขยายพันธุ์พืชอาหารและสมุนไพรท้องถิ่นรวม 86 ชนิด แบ่งเป็น พืชอาหาร 35 ชนิด และพืชสมุนไพร 51 ชนิด 2) สนับสนุนการปลูกพืชท้องถิ่นเพื่อใช้ประโยชน์ใน 89 ชุมชน จำนวน 950 ชนิด แบ่งเป็น บริเวณสวนหลังบ้าน จำนวน 5,170 ครัวเรือน และป่าธรรมชาติ จำนวน 2,188 ไร่ โดยพืชท้องถิ่นหายากของชุมชนได้รับการปลูกฟื้นฟู จำนวน 165 ชนิด คิดเป็น 75% ของพืชท้องถิ่นหายากในชุมชนทั้งหมด 226 ชนิด 3) ส่งเสริมการใช้ประโยชน์ในชุมชนโดยการถ่ายทอดองค์ความรู้โดยผู้รู้ของชุมชน การแลกเปลี่ยนความรู้จากผู้ภายนอกชุมชน การแลกเปลี่ยนพรรณพืช ระหว่างชุมชน 14 แห่ง พืชจำนวน 187 ชนิด การจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นการอนุรักษ์ ป่า ความหลากหลายทางชีวภาพ เพื่อใช้ในการเรียนการสอนร่วมกับโรงเรียน การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ และการพัฒนาต่อยอดเชิงเศรษฐกิจโดยการรวมกลุ่มสมาชิกผู้เพาะขยายพันธุ์ จำนวน 6 กลุ่ม และ 4) สำรวจและเก็บข้อมูลโครงสร้างสังคมพืชและการใช้ประโยชน์ของพืชในบริเวณป่าชุมชนบ้านห้วยอีค่าง (ศ.ทุ่งหลวง) พื้นที่ประมาณ 4,000 ไร่ เพื่อเป็นข้อมูลสนับสนุนการขอขึ้นทะเบียนเป็นพื้นที่คุ้มครองพืชท้องถิ่น นอกจากการดำเนินการกิจกรรมที่กล่าวมาเบื้องต้นแล้ว ทางโครงการวิจัยเล็งเห็นว่าเพื่อเป็นการพัฒนาสู่ความยั่งยืนในการอนุรักษ์ ป่า และใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชน จำเป็นต้องมีการสร้างคนรุ่นใหม่ให้เกิดความตระหนัก และสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับชุมชน จึงมีการพัฒนาองค์กรชุมชนในการขับเคลื่อนกิจกรรมของธนาคารอาหารชุมชน (Food bank) อย่างต่อเนื่อง จำนวน 4 ชุมชน ได้แก่ บ้านห้วยอีค่าง (ศูนย์ฯ ทุ่งหลวง) บ้านป่าแป๋ (ศูนย์ฯ แม่สะเรียง) บ้านปากกล้วย และบ้านป่าแดด (โป่งคำ) รวมทั้งจัดทำหลักสูตรชุมชนเพื่อสร้างผู้รู้รุ่นใหม่ 1 ชุมชน (บ้านปากกล้วย) เพื่อการนำไปสู่เป้าหมายให้ชุมชนร่วมกันอนุรักษ์ ป่า และใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืนต่อไป

คำสำคัญ: ธนาคารอาหารชุมชน ความหลากหลายทางชีวภาพบนพื้นที่สูง ภูมิปัญญาท้องถิ่น การถ่ายทอดองค์ความรู้

Abstract

This project using the Community Food Bank Project under the Royal Initiative of His Majesty The King Rama IX, as the principle guideline for research study. The research focused on the participation as well as the creation of learning communities in the conservation and restoration of local biodiversity for household consumption, utilization as well as generating income from local biodiversity-based of highland communities. The objectives were (1) to study and gather ethnobotanical knowledge in plant used by local people and studying for appropriate propagation method of potential and rare plant species, (2) to study the conservation and restoration of local biodiversity within the community and natural forest, (3) to promote household consumption, utilization, and income generation from local plants, and (4) to encourage local community participation in traditional knowledge and biodiversity protection. The results showed total of 1,262 plant species (from 6,728 data) were used by 84 local communities in 8 provinces, include of 10 ethnic groups. These species were divided into 3 categories (some species overlapped among these categories): 680 edibles, 669 medicinal, and 482 for other purposes. The propagation and cultivation practices were studied in 86 plant species. The total of 950 species were restored for creating natural forest fertility (2,188 rai) and household consumption (5,170 households), while 165 rehabilitated species were rare plants (75% recovered). The four schemes to promote local plant utilization consisted of knowledge transfer and exchange within/or without community by traditional knowledge's holders to young generation, supporting plant exchanged between community, set up local community course and local school curriculum to create the young generation of inherited knowledge, developed learning center of local biodiversity, and support local people to generated income from potential varieties. The 400 rai of community forest of Ban Huay E-Khang (Thung Loun Royal Project Development Center) were selected for plant protection area through participatory processes. Moreover, the creation of new generations to raising awareness or consciousness of conserving biodiversity was also important. Thus, the community organization had been developed to achieve the sustainable biodiversity conservation, restoration and utilization in 4 communities, included Ban Pa Kluai, Ban Huay E-Khang, Ban Pa Paa, and Ban Pa Dad.

Keywords: Local community food bank, Highland biodiversity, Traditional knowledge, Knowledge transfer